

Het gebruik van muziek
bij art-based learning

abl

art-based Learning

Luisterend Leren

Paul Verschuur
Master Kunsteducatie
Fontys Hogeschool voor de Kunsten
Studiejaar 2021-2022

‘Als we aandachtig luisteren gaat muziek op een gesprekspartner lijken.’

-Tomas Serrien (2017, p. 115)

Inleiding

In dit artikel wil ik het één en ander uiteenzetten over het gebruik van muziek als kunstvorm in art-based learning workshops. Ik ga kort in op de laagdrempeligheid van muziek als kunstvorm en benader het idee om muziek bij art-based learning te betrekken vanuit muziekpsychologisch en -filosofisch perspectief. Ook ga ik in op de verschillen in beleving van beeldende kunst en muziek en wat voor invloed dat zou kunnen hebben op het ontwerpen van de workshops.

In een interview dat ik met hem had geeft Jeroen Lutters aan dat het idee van art-based learning wel resoneert onder musici, maar dat er nog niet systematisch mee gewerkt wordt (persoonlijke communicatie, 1 september 2021). Ik heb gedurende dit onderzoek wel twee mensen gesproken die verschillende kleinere experimenten gedaan hebben, beiden in het middelbaar onderwijs en met wisselend succes (persoonlijke communicatie met Sinninghe Damsté, 22 september 2021 en Leendertse, 28 oktober 2021). Maar over het algemeen lijkt het nog onontgonnen terrein. De meeste musici die ik spreek hebben nog nooit van art-based learning gehoord en ook een verkenning op het internet leert al snel dat het vooral de visuele kunsten zijn die deze methode omarmd hebben.

Ik denk echter dat muziek juist geschikt is voor art-based learning. Volgens Oosthout (in Serrien, 2017, p. 138) “laat zij van alle kunsten de grootste vrijheid aan fantasie en emotie”. Bovendien is muziek een laagdrempelige kunstvorm, muziek is van iedereen. Ik heb nog nooit iemand horen beweren niets met muziek te hebben. Volgens hoogleraar muziekcognitie Henkjan Honing (2009) bestaan deze mensen wel, maar het betreft een zeer kleine groep. Wat dat betreft denk ik dat art-based learning met muziek ook buiten de context van dit onderzoek (het hoger muziekonderwijs) bestaansrecht heeft. Muziek speelt een rol in elke cultuur en de meeste individuen ervaren momenten waarop ze geraakt worden door muziek (Küssner & Eerola, 2019). Het is een essentieel onderdeel van ons leven en speelt een rol bij alle scharniermomenten. Hoogte- en dieptepunten worden allemaal beleefd onder begeleiding van muziek. Van een huwelijk tot een uitvaart. Van een We Are The Champions zingende voetbalmenigte tot het nederige taptoe-signaal bij de dodenherdenking. Muziek geeft handen en voeten aan hetgeen we voelen. En omgedraaid komen er allerlei emoties los bij het luisteren naar muziek (Serrien, 2017).

Verbeelding

Bovendien stimuleert muziek de verbeelding. Eisner (2002) noemt muziek niet enkel auditief, maar ook visueel en tactiel, alsof je het kan aanraken. In verschillende onderzoeken vanuit de muziekpsychologie wordt gesuggereerd dat muzikale stimuli bijzonder effectief zijn in het stimuleren van wat men *Visual Imagery* noemt (Juslin & Västfjäll, 2008). Presicce en Bailes (2019) spreken van ‘kijken met het oog van de geest’. Scherder (2019) vertaalt het als ‘innerlijke beelden’, waarmee de luisteraar als het ware een metafoor voor de muzikale structuur maakt. Deze mentale beeldvorming speelt mogelijk een grote rol in de emotionele beleving van muziek (Juslin & Västfjäll, 2008).

Küssner en Eerola onderzochten in 2019 hoe vaak music-related visual imagery (MVI) voorkomt en welke aard deze beelden aannemen. Ze stellen vast dat MVI vaak voorkomt, 77% van de ondervraagden geeft aan beelden te zien bij het luisteren van muziek. Die beelden variëren van landschappen en mensen tot meer abstracte beelden, zoals kleuren, vormen en patronen. Ook geven ondervraagden in dit onderzoek regelmatig aan hun omgeving te vergeten en zich te voelen alsof ze in een andere wereld zijn. Dit rijmt natuurlijk prachtig met de derde stap van art-based learning: mogelijke werelden. Overigens geven deelnemers uit de art-based learning workshops die ik tijdens dit onderzoek verzorgde ook vaak aan dat de muziek direct beelden oproep ([zie verslag en analyse van de workshops](#)).

Muziek activeert velerlei hersengebieden. “Het prikkelt hersengebieden die betrokken zijn bij onder meer emotie, motoriek, geheugen en taal”, aldus neuropsycholoog Rebecca Schaefer (Van der Mee, 2019). Scherder (2019) omschrijft zelfs tientallen hersengebieden en -systemen die op wat voor manier dan ook te maken hebben met muziek. Hoe dan ook kunnen we concluderen dat er in het hoofd van alles gebeurt bij het luisteren naar muziek.

Verschillen in beleving

In gebruikelijke toepassingen en literatuur over art-based learning wordt echter met name gebruikt gemaakt van de visuele kunsten en dat levert hier en daar omschrijvingen op die niet direct voor het werken met muziek te gebruiken zijn. Muziek heeft als kunstvorm immers andere eigenschappen dan beeldende kunst. De hele beleving van het werk voltrekt zich feitelijk op een andere manier. Zo bevindt de muziek zich niet op één specifiek punt in de ruimte, wat het wellicht zelfs wel makkelijker maakt om ‘in het kunstwerk te stappen’, hetgeen stap 3 van art-based learning voor ogen heeft. De Amerikaanse filosoof Don Ihde zegt daarover:

The space of the visual field is limited to being in front of me. The spatiality of the auditory field displays a different character . . . As a field, we must say that it surrounds us. I am immersed in the auditory field that displays no definite boundaries such as those of vision. The sound field, unlike the visual field which remains in front of me, displays an indefinite space in all directions from me . . . It extends indefinitely from me but it also “invades” my being. (2007, p. 207)

In het kader van het stimuleren van verbeelding is het daarbij interessant dat hij stelt dat auditieve perceptie meer raakvlakken heeft met visuele imaginatie dan met visuele perceptie. Visuele perceptie komt vanuit één punt, waar visuele imaginatie, net als audio in algemene zin, omringend is (2007, p. 208).

Serrien (2017, p. 104) omschrijft een muzikale ervaring op een vergelijkbare manier: “Het valt me ook op dat ik niet aan de pianoklanken kan ontsnappen. Ze onthullen me. Hoe ik me ook draai of keer, de muziek blijft aanwezig”.

Tijd

Ook hebben we bij muziek te maken met de factor tijd. Het werk staat niet stil, het beweegt in de tijd. Dat maakt het wellicht moeilijker om een contemplatieve houding aan te nemen ten opzichte van details, zoals dat gaat bij een visueel werk, waar close reading van details makkelijker mogelijk is omdat je steeds in het moment kan blijven (Lutters, persoonlijke communicatie, 1 september 2021). Werken met livemuziek lijkt wat dat betreft een onhandige keuze. Het gebruik van opgenomen muziek biedt meer perspectief. De deelnemer kan dan al beter inzoomen op bepaalde stukken door terug- of vooruit spoelen om een bepaald fragment nogmaals te beluisteren. Een combinatie van een live concert en het daarna terug kunnen luisteren van de muziek lijkt me wél heel interessant om eens te proberen. Sommige suggesties zijn vanzelfsprekend onmogelijk voor het gebruik van muziek, zoals ‘in stilte kijken’. Het werken met geluid stelt dus ook andere eisen aan de locatie. Het is belangrijk dat de muziek van de ene deelnemer niet storend is voor het proces van de ander. Hoofdtelefoons zijn dus onontbeerlijk.

Op andere fronten zijn er juist weer mogelijkheden die er met het gebruik van beeld minder zijn. Zo stelt Lutters (2020) voor om op een bepaald moment in de derde fase de ogen van het schilderij te halen en op het eigen papier te houden. Met muziek hoeft dat geen keuze te zijn. Terwijl men luistert kan men tekenen en schrijven en al doende meedrijven op de muziek. Alhoewel Lutters wel suggereert dat de muziek wellicht op een gegeven moment ook tot zwijgen moet komen, om zo zelf aan het woord te komen (persoonlijke communicatie, 1 september 2021).

Dialogoog

Lutters spreekt veelvuldig over het in dialoog zijn met een kunstwerk. Het is een kernbegrip van art-based learning, dat hij ook wel een dialogische manier van leren noemt (2012, 2020). Serrien (2017, p. 115) beschrijft het luisteren naar muziek op een vergelijkbare manier:

Als we aandachtig luisteren, gaat muziek op een gesprekspartner lijken. De klanken worden metgezellen die ons ertoe uitnodigen ze beter te begrijpen, net zoals een gesprekspartner tijdens een diepgaande conversatie. De muzikale ervaring is een verbintenis tussen klank en mens. Er ontstaat een eenheid tussen de luisteraar die ervaart en de muziek die ervaren wordt.

Serrien geeft meer omschrijvingen die een mogelijke verbinding met art-based learning mooi illustreren. Zo schrijft hij:

Doordat muziek je naar alle mogelijke klankrijke werelden kan leiden, kun je er als luisteraar eigenlijk niets abnormaals bij voelen of denken. Alles kan en alles mag . . . In de communicatie met muzikale klanken kunnen elk mogelijk gevoel en elke mogelijke gedachte een plaats krijgen. (2017, p. 149)

Concluderend

In dit artikel heb ik vanuit verschillende hoeken gekeken naar de keuze voor het gebruik van muziek in art-based learning workshops. Voor zo goed als iedereen speelt muziek een betekenisvolle rol in het leven (Küssner & Eerola, 2019). De meeste mensen houden van muziek (Honing, 2009). Dat maakt het een laagdrempelige kunstvorm, hetgeen mij positief lijkt.

Uit de muziekpsychologie blijkt dat muziek heel beeldend is voor veel mensen, in de zin van dat het allerlei beelden en daarmee samenhangende emoties en gedachten oproept. Het stimuleert letterlijk de verbeelding. In Serriens (2017) beschrijvingen van muziekbeleving zie ik bovendien parallellen met hetgeen Lutters beschrijft. Zo beschrijft hij dat muziek op een gesprekspartner gaat lijken als er aandachtig geluisterd wordt en dat elk mogelijk gevoel en elke gedachte dan een plaats kan krijgen. Hij spreekt in feite ook van een intuïtieve dialoog met een kunstwerk.

Wat betreft de perceptie van muziek voltrekt zich die op een andere manier dan beeldende kunst. Beeld en geluid hebben nu eenmaal een aantal verschillen in eigenschappen. Dat levert zowel uitdagingen als kansen op voor art-based learning met muziek. Voor de workshops is het belangrijkste verschil tussen beeld en geluid dat we met tijd te maken hebben. Een beeld staat stil, muziek niet. Het werk beweegt in de tijd. Het werken met opgenomen muziek heeft de voorkeur boven live muziek, want dan kan men terugspoelen, herhalen en op die manier toch inzoomen.

Ihde (2007) en Serrien (2017) beschrijven beiden hoe ze bij het luisteren ondergedompeld worden in de muziek, onder andere omdat het werk zich niet op één specifiek punt bevindt. Ik herken dat en denk dat dat het relatief makkelijk maakt om de mogelijke werelden van stap 3 van art-based learning te betreden en verkennen. Ook vanuit deze korte uiteenzetting zie ik genoeg redenen om aan te nemen dat muziek een prima kunstvorm is voor een art-based learning workshop.

Referenties

- Eisner, P. (2002). *The Arts and the Creation of Mind*. Amsterdam University Press.
- Honing, H. (2009). *Iedereen is muzikaal* (1ste editie). Nieuw Amsterdam.
- Ihde, D. (2007). *Listening and voice*. Amsterdam University Press.
- Juslin, P. N., & Västfjäll, D. (2008). Emotional responses to music: The need to consider underlying mechanisms. *Behavioral and brain sciences*, 31(5), 559–575.
<https://doi.org/10.1017/s0140525x08005293>
- Küssner, M. B., & Eerola, T. (2019). The content and functions of vivid and soothing visual imagery during music listening: Findings from a survey study. *Psychomusicology: Music, mind, and brain*, 29(2–3), 90–99. <https://doi.org/10.1037/pmu0000238>
- Lutters, J. (2012). *In de schaduw van het kunstwerk: Art-based learning in de praktijk*. Garant.
- Lutters, J. (2020). *Art-based Learning: Handboek creatief opleiden*. Coutinho.
- Presicce, G., & Bailes, F. (2019). Engagement and visual imagery in music listening: An exploratory study. *Psychomusicology: Music, mind, and brain*, 29(2–3), 136–155.
<https://doi.org/10.1037/pmu0000243>
- Scherder, E. (2019). *Singing in the brain*. Singel Uitgeverijen.
- Serrien, T. (2017). *Klank: Een filosofie van de muzikale ervaring*. Houtekiet.
- Van der Mee, T. (2019, 20 januari). Dit is wat muziek met ons brein doet. *AD.nl*. Geraadpleegd op 25 oktober 2021, van <https://www.ad.nl/wetenschap/dit-is-wat-muziek-met-ons-brein-doet~a80871d6/>